

E. V.

TARTU ÜLIKOOLI
BIBLIOTEADUSKOND

26. mail 1939

N° 510

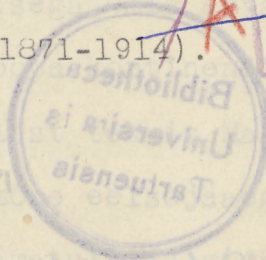
TARTU

Arvestatud diplomaatiline
27/11/39
J. J. J.

EELMAAILMASÕJAAEGSE DIPLOMAATILISE AJALOO

ÜLEVAADE.

(1871-1914).

M a r t i n, Georgi

stud. jur.

Matr. nr.13408.

2 vi 39 kirjelaund kirjutas K. Korana

S i s s e j u h a t u s.

1870-1871 a. Preisi-Prantsuse sõda muutis poliitilise olukorra põhjalikult Euroopas. Viini kongressil taas saavutatud ja kogu aeg püsinud enam vähem stabiilsena Euroopa tasakaal, satub tõsisesse hädaohtu Saksamaa määratu tugevnemisega, mis ähvardab kujuneda täieliseks hegemooniaks Euroopa kontinendil. Sellepärast analüüsid põhjusi, millest tekkis Maailmasõda, ei saa meie piirduda ainult mõne eelsõjaaegse aasta vaatlusega, vaid peame paratamatult jälgima aega alates Frankfurti rahust kuni sõja momendini.

Selle aja jooksul meie näeme, kuidas Saksamaa agraarriigist muutub võimsaks tööstusriigiks, hakates tegema tõsiselt konkurentsi inglise tööstusele. Kuidas areneb saksa kaubalaevastik, mille kaitseks luuakse tugev sõjalaevastik. Tekivad konfliktid asumaade pärast ja sellel alal hiljaks jäänud Saksamaa nõuab endale samuti kohta päikese all.

Teisest küljest Balkanil satuvad konfliktid Austria ja Venemaa, kusjuures esimest toetab Saksa. Vahepeal asuvad maailma näitelavale uued jõud väljaspool Euroopat: Jaapan ja Ameerika Ühendriigid. Venemaa lüüasaamine Kaug-Idas ja tema nõrgenemine selle tõttu, teeb talle võimatuks aktiivse poliitika Aasias. See asjaolu ühelt poolt ja Saksamaa agressiivne laevastiku poliitika teiselt poolt teeb võimalikuks 1907 a. kahe vana rivaali - Inglise- ja Venemaa kokkuleppe. Prantsuse-Vene liit muutub Triple Entente'iks. Kõik need asjaolud, millele lisandus veel Vilhelm II õnnetult kergemeelne, pidurdamatu iseloom ja pangermanistide ideed, löid Euroopas äärmiselt pineva olukorra, mis vajab ainult sädet plahvatuse tekitamiseks. See säde süüdatigi vanal rahutuste maal - Balkanil.

1871. aastal Bismarcki poolt Euroopas. Uus poliitiline olukord. Kultuuriliselt
kodanikkonna teeleoludega. Juhtidel oli märksa vähenenud
mõju. Uus poliitiline olukord. Kultuuriliselt
mahe ja ühtne Orient oma absoluutistliku valitsusvormiga
ja 1871. aastal Versailles proklamatsiooniga oli loodud uus
Saksa keiserrükk, mis muutus kahtlemata kontinendi
võimsamaks riigiks. - Oli viidud lõpule samal ajal
Itaalia ühinemine. - Londoni konverentsil tühistati
Mustamere neutralisatsioon. Sellega avanes jällegi
Lähis-Oriendi küsimus. - Prantsusmaa muutus vabariiki.
- Elsass-Lothringi anneksioon lõi omaette küsi-
muse.

Sõda ei paisanud ainult segi jõudude tasakaalu,
riikide vahel, ta muutis ka valitsuste ja kodanikkude
suhtumise välispoliitikasse ja sõtta. Üldise sõja-
väe kohustuse süsteem, mis võeti kontinendil kõikjal
tarvitusele ja samuti sõja tehnika areng muutsid sõja
palju koledamaks, kui ta oli varem. Ükski elanikkude
kiht ei võinud pääseda sõja mõjust, kas otseselt või
kaudselt. Sellest järeldus, laialdaste rahvahulkade
hirm sõja eest, mida pidid arvestama valitsused, ees-
kätt muidugi demokraatlikes riigis. Riigimeeste isik-

lik mõju oli niiviisi pooleldi paralüseeritud terve kodanikkonna meeleoludega. Juhtidel oli märksa vähem mõju sündmustele kui varem. Ainult kultuuriliselt mahajäänud Orient oma absolutistliku valitsusvormiga ja halvasti väljaõpetatud sõjavägedega jätkas veel alalõpmata sõdade traditsiooni. Balkan ja Lähis-Orient on alatasa selleks segaduste koldeks. Lääne-Euroopa aga, vaatamata sellele, et välispoliitiline olukord oli elektriseeritud, nautis pool sajandit rahu.

Tuleb veel märkida hoogsat asumaade vallutamise poliitikat, mida suurriigid hakkasid arendama peale 1870 a. Euroopa poliitika muutus maailmapoliitika, nagu sakslased nimetasid "Weltpolitik", osaks. Saksa-
maa, Bismarcki enda sõnade järgi on üle elanud kolm arengu staadiumi: "Bis 1866 trieben wir preussisch-deutsche, bis 1870 deutsch-europäische Politik, seit dem Weltpolitik," (K. Strupp: Wörterbuch des Völkerrechts III, lk.335).

See isoleerib Prantsusmaa. Poliitika ei ole mitte eritada. Vene saadik Shvalov ühel vastlasele ütles talle: "Vous avez le caractère des coalitions" (Seignobos, lk.1389). Bismarcki talle-

2. Kolme keisri liit. on veel see, et tema
militaaris täiesti hukka pangermanistide teooriad. Selle
konta Bismarcki agressiivne poliitika kuni 1871 a.,
mis rajanes sõjaväelise ülemvõimule, tekitas teistes
riikides mulje, et tema jätkab sõda edaspidigi. Mit-
med aastad on Saksamaa naabrid, eriti väikeriigi -
Holland, Taani ja teised, alatises hirmus Saksamaa
ees. Keiser Wilhelm I oma 18. jaanuari 1871 prokla-
matsioonis ja 21. märtsi 1871 trooni kõnes deklaree-
ris, et Saksamaa on oma sihid saavutanud ja tema üles-
anne on nüüd hoida alal rahu Euroopas. (C. Seignobos,
Histoire Politique de L'Europe Contemporaine, lk. 1159).

Bismarck oli täiesti teadlik selles, et Saksamaa
tugevus on teistele alaliseks hirmus. Oli teadlik sel-
les, et ühe tugeva olemasolu, nagu reaktsioonina teki-
tab teiste koalitsiooni viimase vastu. Nii on see aja-
loos alati olnud. Sellepärast püüdis ta koondada Euroo-
pa riike Saksamaa ümber isoleerides Prantsusmaa. Püü-
dis igati teisi mitte ärritada. Vene saadik Šuvalov
ühel vestlusel ütles temale: "Vous avez le cauchemar
des coalitions" (Seignobos, lk. 1159). Bismarcki tolle-

aegse rahu tahte tõenduseks on veel see, et tema mõistis täiesti hukka pangermanistide teooriad. Selle kohta annab tõenduse Radovitz, kes ütleb järgmist: "Vürst Bismarcki suurus seisab veel selles, et ta sai alati aru, et Saksamaal ei või olla hädaohtlikumat vaenlast kui pangermanism. Tema arvates, kui midagi võiks ohustada tema loomingut, siis on see kindlasti nende fanaatikute karjatused, kes soovivad keiserrigi laiendamist nii kaugemale, kui üldse ulatub saksa keel." (H. Hauser, Histoire Diplomatique de L'Europe I, lk. 184, 185). Üheks teiseks Bismarcki poliitika ettenägelikkuse tõendiks on tema suhtumine Inglismaasse. Alguses on Bismarck isegi asumaade poliitika vastu. 1882 a. ütleb ta Reichstagi kõnes: "Nii kaua kui mina olen kantsler, meie ei tee asumaade poliitikat. Meil on nõrk laevastik ja meie ei või omada metropooliast nõrku kohti, mis langeksid sõja korral kohe vaenlaste kätte." (H. Hauser, lk. 231). Hiljem ta muudab oma arvamist, kuid hankides Saksamaale asumaid, püüab ta koguaeg hoolikalt mitte äratada inglaste umbusklikkust, st. tal ei ole mingisuguseid pretensioone laevastiku

poliitika suhtes. Ta saadab 1885 a. oma poja Herbert Bismarcki Inglismaale saadikuks instruksiooniga veenda inglasi selles, et Saksamaa asumaade poliitika on täiesti solidaarne ja isegi ärarippuv inglise mere hegemooniast (H.Hauser, lk.241). Nii võib iseloomustada olukorda sarnaselt. Saksamaa hegemoonia oli selleks hädaohuks, mis võis tekitada koalitsiooni ja sõja tema vastu. Kuid senikaua kui riigi eesotsas on mehed, kes seda hädaohtu tajuvad, nagu Bismarck, senikaua püsib Euroopas rahu. Nad püüavad teha kõik, mis võimalik, et säilitada status quo'd ja vältida sõda. Kuna, nagu ma enne mainisin, rahvahulgad on teadlikud sõja uuest iseloomust, tema koledustest, siis ei taha sõda keegi, ka isegi võidetud pool, vaatamata Elsass-Lothringi küsimusele. Kui aga Reichi etteotsa astuksid need, kes seda status quo'd enam säilitada ei taha ja muutuvad agressiivseks, tekiks paratamatult enesekaitseks koalitsioonid selle agressiivsuse vastu.

1) Bismarck püüdis siduda Saksamaaga liitu neid riike, kes tunnustasid Saksamaa üleolekut ja isoleerida leppimatuid vaenlasi.

Austria andis esimesena eeskuju. Saksa keiserriigi loomine võttis tal võimaluse mängida saksa rahvuse koondaja osa, ja tema poliitika pöördus itta. Selleks oli tarvis saada liitlast, et tasakaalustada Venemaad. Järgnevad kokkusaamised Bismarcki ja Beust'i (Austria kantsler) vahel augustis 1871 a. Gasteinis ja kahe keisri vahel septembris 1871 a. Salzburgis.

Venemaal samuti, vaatamata panslavistide saksa-vaenlikkusele, keiser Aleksander II säilitas Saksa-maaga häatahtlikud suhted. Ühes lauakõnes keiser Wilhelm I auks tuletab ta meelde Saksa ja Vene armeede relvavendlust ja sõprust kahe keisri vahel, mis pida-vat olema parim rahu ja korra garantii Euroopas. (1871a. Seignobos, lk. 1169).

Samuti Itaalia, kes võitleb katoliiklastega, nagu Bismarcki, püüab läheneda noorele keiserriigile. Troonipärija Umberto sõidab visiidile Berliini mais 1871 a. Ei tohi unustada seda tõi-ka, et Prantsusmaa oli tol ajal suurriikide peres ainukene vabariik, tema hümniks oli Marseillaise. On päris loomulik, et konser-vatiivsed Kesk- ja Ida-Euroopa monarhiad suhtusid

temasse suure umbusuga ja kartsid teda, mitte kui ainult konkureerivat suurvõimu, vaid ka kui neile hädaohtlike poliitiliste ideede kollet. Seda kasutas ära Bismarck, et luua Saksamaa juhtimisel teatavat konservatiivset rahu ja korra alalhoidjate riikide entente'i. See entente avaldus kolme keisri ja nende peaministrite kohtamises suurel manöövritel Berliinis septembris 1872 a., millest kohtamisest järgnes kokkulepe, mida nimetati ekslikult kolme keisri liiduks (alliance). Ekslikult sellepärast, et ühtegi lepingut alla ei kirjutatud, sõlmiti vaid kokkulepe rahu alalhoidmiseks ilma kirjalikult fikseerimata kohustusteta. Järgnevad veel kokkusaamised keisrite vahel maailma näitusel Viinis 1873 a., Peterburis 1874 a. jne. Itaalia kuningas tuleb Viini ja Berliini 1873 a. Mõlemad keisrid teevad talle vastukülaskäigu, ei tule aga Rooma, vaid ainult Veneetsiasse ja Milaanosse, ja seda nimelt paavsti ja Itaali valitsuse pineva vahekorra tõttu.

Selle sõbraliku vahekorra ainukeseks mustaks täpiks oli halb isiklik vahekord Bismarcki ja vene peaministri

Corčakovi vahel. Nende vahel tuleb ette palju kokkupörkeid ja vastastikuseid intriige. Kuid kõik need väikesed nägelenised ja isegi tuntud 1875 a. sõja pinevus, mil tekkis kuuldus uuest sõjast Saksamaa ja Prantsumaa vahel, ei omanud tõsist alust. Euroopa rahu püsib intaktsena, nagu 1871 aastalgi. Aleksander II banketil Püha Georgi Ordu Kavaleride auks 1875 a. ütleb ühes lauakõnes, et kolme keisri ja kolme armee vahel valitseb täielik üksmeel, mis on parimaks tagatiseks Euroopa rahule. (H. Hauser, lk. 116). 1871-75 aastate vahel oli vaid nüansse, tõsisemaid muutusi aga mitte, Bismarcki süsteem püsib.

3. Oriendi kriis (1876-1878).

Peale Prantsusmaa lüüa saamist Venemaa mõju Türgi valitsuse juures kasvas domineerivaks. Samal ajal panslavistid arendasid hoogsalt mässulist liikumist Bosnias ja Bulgaarias. Juuli kuus 1875 a. puhkeb Herzegovinas mäss. Kolm keisrit püüavad koos inter-

veneerida sultani juures, selleks et ta viiks läbi reforme neis kristlikes provintssides. Kuid see meditatsioon ebaõnnestus. Mässulised jätkasid sõjategevust ja nendega ühines Montenegro aprillis 1876 a. Neile segadustele lisandus veel Saksa ja Prantsuse konsulate tapmine Salonikis (mai 1876). Nüüd nõuavad suurriigid Türgilt vaherahu, reforme ja kontrolli konsulate läbi nende reformide läbiviimise üle. Kuid Disraeli võttes käsile inglaste traditsioonilise türklaste aitamise poliitika venelaste vastu, keeldus ühinemast käesoleva memorandumiga ja saatis oma laevastiku Konstantinopoli lähedale, andes türklastele mõista, et Inglismaa neid toetab.

Juulikuus algab ka Serbia sõda türklastega, kuid ... saab lüüa. Venemaal algab vabatahtlike vabamaine Serbiale abiks ja varsti tsaar hakkab mobiliseerima oma sõjaväge.

Inglismaa nõustub lõpuks konverentsi kokkukutsumisega Konstantinopoli, millest võtsid osa kuue riigi saadikud. See töötab välja reformide kava, mida Türgi valitsus aga tagasi lükkab. Selle tagajärjel

suurriigid kutsuvad ära oma saadikud (jaanuaris 1877).

Nagu nähtub, olukord kujunes Venemaale väga soodsaks sõja algatamiseks. Kõik riigid deklareerisid ennast erapooletuks. Isegi Inglismaa deklareeris, et tema astub sõtta Türgi poolel ainult oma eluliste huvide kaitseks. Need huvid olid Suez, Konstantinopol ja Dardanellid. Aprillis 1877 a. Vene armee astub Rumeeniasse viimase nõusolekul. Sõjategevus kujunes venelastele soodsaks ja 1878 a. jaanuaris jõudis Vene armee Adrianopoli ette ning sultan palus rahu. 31. jaanuari Adrianopoli memorandumis nõudsid venelased Rumeenia, Serbia ja Montenegro territooriumide suurendamist ja täielikku iseseisvust, Bulgaaria vürstiriigi loomist ja Bosniale autonoomiat. Sellepeale Inglismaa viis oma laevastiku Dardanellidesse ja sultan palus inglastelt abi, et kaitsta omapealinna. Venemaa vastas, et ta jätab endale vabaduse okupeerida Konstantinopol või mitte ja suurvürst Nikolai viis oma peakorteri Konstantinopoli eeslinna San-Stefanosse. Kuid Aleksander II teadis, et tema sõjavägi oli väsinud ja riigi rahanduslik olukord raske. Ta otsustas sõja lõpetada. Vene täisvoliline esindaja

Ignatjev andis üle ultimaatum, mille sultan vastu võttis (3. märtsil 1878). Ultimaatum sisu oli koostatud 31. jaanuari protokollil alusel.

Inglased jälgides oma traditsioonilist Türgi abistamise poliitikat, vastasid sõjakate demonstratsioonidega, saatsid oma India väeosi Maltasse jne. Bismarck samuti nõudis, et rahuleping oleks revideeritud kõigi suurriikide osavõtul. Gorčakov püüdis asjata vältida kogu lepingu revideerimist, katsudes välja jätta revideerimise alt need artiklid, mis käsitlesid Suur-Bulgaaria loomist. See ebaõnnestus tal täielikult. Inglismaa aktsepteeris konverentsi ainult sel tingimusel kui seal arutletakse tervet lepingu sisu, ja Bismarck toetas teda. Venemaa oli jäetud üks ja pidi leppima paratamatusega. Bismarck võis öelda: "Ma sain oma revanši Gorčakovi intriigide üle 1875 a." (Seignobos, lk. 1165). Vastukaaluks Venemaa vallutuste Aasias Inglismaa sõlmis 4. juunil 1878 a. salajase lepingu sultaniga, millega kohustus kaitsma Väike-Aasiat, vastutasuks lubas sultan okupeerida inglastel Küprose saare.

Berliini kongressist võtsid osa kuus suurriiki

(Vene, Saksa, Austria, Inglise, Prantsuse ja Itaalia) ja sultan Bismarcki presideerimisel. Viimane deklareeris, et Saksal ei ole huvisid Lähis-Idas ja ta püüab olla vaid "Ehrlicher Makler", selleks et rahuldada võimalust mööda kõiki ja sõlmida õiglane rahu. (Wörterbuch III, lk. 337). Kongress korraldas ära kõik mässude ja sõja poolt Türgi impeeriumis ülestõstetud küsimused. Kokkulepe saavutati kergelt Bosnia okupeerimise üle. Türgi pidi sellega leppima. Suuremad raskused kerkisid üles Bulgaaria, Väike-Aasia ja Doonau küsimustega. Lõpuks jaotati Suur-Bulgaaria kolmeks osaks. Esimene - vasallvürstiriik Bulgaaria, teine - autonoomne Türgi provints - Ida-Rumeelia ja kolmas muhamediusulise elanikkonnaga jäi puhtal kujul Türgi provintsiks. Venelaste anneksioonide vastu Väike-Aasias protesteerisid inglased pro forma ja kasutasid seda selleks, et avaldada oma salalepingut sultaniga Küprose üle. Kui prantslased protesteerisid selle vastu, anti neile lubadus tulevikus kompenseerida ennast Tuneesias. Doonau küsimuses Austria sundis Venemaa nõustuma selle jõe neutraliseerimisega, ja oma kindlustuste maha lõhkumisega.

Kongress proklameeris ka usuvabaduse, mis sun-
dis Serbiat ja Rumeeniat andma poliitilise üheõigus-
luse juutidele; samuti anti Kreekale teatavaid luba-
dusi oma territooriumi suurendamiseks (Seignobos,
lk.1165).

4. Kolmikliidu tekkimine (1879-1883).

Oriendi küsimuse lahendus Berliini kongressil
hävitas koostöö kolme keiserrigi vahel. Austria
Bosnia okupeerimisega muutus niiselda Balkani riigiks.
Tema hakkas suurendama oma mõju sellel poolsaarel ja
püüdis avada endale kaubandusliku tee Saloniki kaudu.
Kõik see tegi temast Venemaale konkurendi. Gorčakov
ei andestanud Bismarckile Austria protežeerimist
ning sellest ajast peale läheb raudsel kantsleril
juba märksa raskemaks hoida Venemaad oma orbiidis.
Järgnevad vene ajalehtedes Saksa vastased artiklid
ja Austria piiril tehakse sõjalisi ettevalmistusi.

Bismarck omalt poolt lähenes rohkem Austriale ja kaugenes Venemaast. Hiljem seletas ta, et ta oli teinud seda sellepärast, et kartis liitu Vene- ja Austria vahel ning tahtis seda takistada sõlmides lepingu ühega neist kahest. Sealjuures eelistas ta Austriat, kuna arvas teda olevat vähem nõudliku kui Venemaa, kes tahtis mängida esimest rolli (Seignobos, lk.1166). See liit Austriaga ei teostunud aga mitte mingisuguste platooniliste pan-germanistilikkude ideede pärast.(Wörterbuch, lk.338). 10. septembril 1879 a. sõlmis Saksa Austriaga salajase kaitselepingu võimaliku Vene kallaletungi vastu.

Sarnane olukord nagu valmistas ette pinda tulevaseks Prantsuse-Vene liiduks. Selle esimesed sümptoomid avalduvadki Gambetta ja Vene kindral Skobelevi kõnedes liidu üle slaavlaste ja prantslaste vahel (1882 a.).

Nagu juba mainitud, Oriendi küsimus hävitas üksmeele Ida- ja Kesk-Euroopa monarhiate vahel, ning avas tee uute grupeeringute formeerumiseks. Koloniaalne ekspansioon viib lõpule selle evolutsiooni. Prant-

susmaa hakates endale maid juurde soetama Aafrikas, saatus konflikti Itaaliaga,. See viimane 1870 a. saadik asus kahtleval seisukohal, kellega sõbrustada, kas Austriaga või Prantsusmaaga. Tuneesia vallutamine tegi lõpu neile kõhklemistele. Itaalia heitis kõrvale "irridenta" poliitika ja lähenes Austriale. Juba kuningas Umberto tegi 1881 a. visiidi Austria keisrile. Aleksander II surm andis samuti suure hoobi keisrite liidule. Aleksander III, abielus Taani printsessiga, isiklikult ei sümpatiseerinud sakslastele, kuid läheb veel kaua aega enne kui ta suudab lahti saada antipaatiast vabariikliku Prantsusmaa vastu. Esimeses järjekorras soovib ta aga rahu ja nii sõlmib ta 1881 a. Saksa-^{ja}Austriaga lepingu häätatliku neutraliteedi säilitamiseks.

Itaalia valitsus, et teha tugevamaks oma monarhia seisukorda, astus samme liitumiseks Saksa-Austria kaitselepinguga ja sõlmis 20. mail 1882 a. nende kahe riigiga salajase lepingu. Nii konstitueerus nn. Triple Alliance, mis oli määratud selleks, et hoida alles rahu kolme Kesk-Euroopa suurvõimu koalitsiooni

läbi, igasuguse Prantsusmaa või Venemaa sõjalise katse vastu. Sellega osutus isoleerituks mitte ainult, nagu oli seda enne Prantsusmaa, vaid ka Venemaa.

Kolmikliit paistis alguses olevat teatav liigtõmbamistsenter monarhistliku valitsusvormiga riikidele. Rumeenia, Serbia, Hispaania kuningad tulid viisiitidega Saksamaale. Teisest küljest vastuolud väljaspool Euroopat löid uusi konfliktide võimalusi koloniaalriikide vahel. Inglismaa olles konfliktis Prantsusmaaga Indo-Hiina ja Egiptuse pärast, konfliktis Venemaaga Afganistaani pärast, lähenes Itaaliale ja julgustas selle plaane Abessiinia suhtes. Need rivaliteedid kasutas ära jällegi Bismarck, püüdes parandada oma suhteid Prantsusmaaga, lubades ja julgustades teda tema ettevõtetes Aasias ja Aafrikas. Nii ütleb ta Prantsuse saadikule: "Ma loodan, et Teie suudaksite unustada Sedani, nagu Te suutsite unustada Waterloo." (Seignobos, lk. 1168). Samuti läheneb ta uuesti Aleksander III-le, kes on vihane Inglismaale, süüdistades teda toetamast bulgaarlasi, kes saatsid maalt välja Vene kindralsid.

(Seignobos, lk. 1167).

Kolm keisrit said kokku Skiernevice's septemb-
ris 1884 a.; Vene ja Saksa salajase konventsiooni
teineteisele
läbi lubasid häätahtlikku neutraliteeti, et valvata
Berliini lepingu täitmist, sulgeda Dardanellid sõja-
laevadele ja hoida status quo'd Balkanil. See oli nii
nimetatud "Rückversicherungsvertrag". Me näeme, kui-
võrd meisterlikult Bismarck žongleerib liitude ja
lepingutega, tasakaalustades ühed riigid teistega,
hoides alati valmis tagavaravariatsioone ja ise män-
gides arbiitrit, nõnda et mitte Saksamaa ei olnud see
hädahohtlik suurvõim, kelle vastu teised koaleeruvad,
vaid võidetud ja nõrk Prantsusmaa on isoleeritud ja
üksi.

Aleksander III muutudes vaenlikuks bulgaar-
laste vastu, lähenes Saksamaale,. Kuid osa hoov-
konnast ja Vene avalikust arvamusest, eriti pan-
slavistide ringkonnad, kaldusid oma sümpaatias Prant-
susmaa poole. Need sümpaatiad avaldusid Katkovi
Bismarcki vastastes artiklites 1886 a., Ignatjevi
intervjuus ühele Serbia ajakirjanikule ja ühes
troonipärija lauakõnes Dünkirchenis oktoobris 1887 a.
(Seignobos, lk. 1169).

Prantsusmaal samuti patriootide liit agiteerib samas suunas. Sellele lisanduvad veel vahejuhtumised Prantsuse-Saksa piiril, ja Boulanger pooldajate meeleavaldused. Kõik see ärritas üles Saksa avaliku arvamise. Bismarck avaldas 1879 a. liidulepingu Austraiaga ja tõstis Saksa sõjaväe kontingenti. Vaatamata kõigele, uuendati 1887 a. "Rückversicherungsvertrag". Kuid Saksa pangad keeldusid andmast laenu Venemaale ja 1888 a. esimest korda tegi Venemaa laenu Prantsusmaalt. Levis mulje, et kolmikliit järjest tugevnes, ning Prantsusmaa ja Venemaa jäävad üksikuteks.

Kolmikliit täienes Itaalia ja Inglismaa kokkuleppega Vahemere kohta 1887 a. Samal aastal uuendati kolmikliidu leping ja reguleeriti omavahel vahekorrad Vahemerel ja Balkanil. Nii oli viidud lõpule Bismarcki süsteem, mis kindlustas Saksamaale rahu ja juhtiva koha Euroopas. See süsteem oli kindlustatud üldise liidu lepinguga kahe riigiga ja ühe lokaalse lepinguga kahet teise riigiga, ning hoidis Saksa peamise

sõjaväelise rivaali - Prantsusmaa isoleeritud ja abitus olukorras. Näiliselt on kõik korras, Saksamaa hegemoonia on kindlustatud ja tunnustatud.

5. Vene-Prantsuse entente.

Bismarcki poliitika, hääks kiidetud Wilhelm I poolt, sihiks oli rahu ja Saksamaa juhtiv koht Euroopa kontserdis. Raudne kantsler oli äärmiselt ettevaatlik kõikide avantüüride suhtes väljaspool Euroopat. Euroopas oli ta aga meisterdiplomaat. Seda meisterlikkust ei omanud tema järglased. Selle kohta ütleb ka Strupp (Wörterbuch, lk. 339) järgmist: "Das Jahr 1890 bedeutet insofern einen neuen Wendepunkt in der Vorgeschichte des Weltkrieges, als mit dem Rücktritt des Fürsten Bismarck vom Kanzler Amte das bismarckische europäische Gleichgewichtssystem seinen Meister verlor." Nagu näha, sakslased tunnustavad Bismarcki järglaste vigu. Vana kantleri poliitika ei rahuldanud enam Wilhelm II. See viimane,

noor, haiglaselt auahne, armastas teatraalseid žeste ja suuri poose, unistas suurest maailmapoliitikast, asumaadest ja võimsast sõjalaevastikust. Tagajärg : Wilhelm II saatis vana kantsleri minema ja hakkas tegema oma isiklikku poliitikat. Selle poliitika esimene akt oli 1890 a. lepingu mitte uuendamine Venemaaga. Teisest küljest tal õnnestub esialgu luua häid suhteid Inglismaaga. Vastutasuks mõningate territoriaalsete kontsessioonide eest Ida-Aafrikas, saab Saksamaa tagasi Helgoland'i saare (1890 a.). Asjaolu, mida pärast Maailmasõja ajal inglased väga kahetsesid ja nimelt merestrategieelsetel põhjustel.

Wilhelm püüab läheneda ka Prantsusmaale, kuid sellest ei tule midagi välja, ja peale ebaõnnestunud katseid on pinge Prantsusmaa ja Saksamaa vahel veelgi suurenenud.

Prantsuse avalik arvamine otsis protektsiooni Venemaalt. Aleksander III tundis end samuti olevat üksi. Tema kahtlus vabariikliku Prantsusmaa vastu aegamööda vähenes. Selleks aitas kaasa Freycinet ja

Ribot kabineti pikk iga ja kolmikliidu lepingute uuesti uuendamine, kuna temaga teatavasti Wilhelm II lepingut ei uuendanud. Järsk ja otsekohene, nagu ta oli, otsustas ta tähistada oma lähenemist Prantsusmaale markantse demonstratsiooniga.

Üks prantsuse eskaader, kes külastas Balti merd, võeti Kroonlinnas pidulikult vastu. Tsaar tuli eskaadri-ülema laevale, kuulas ära Marseillaise ja saatis telegrammi vabariigi presidendile, kus ta kõneles sügavast sümpaatiast, mis ühendavat Prantsuse- ja Venemaad. (Juuli 1891 a. Seignobos, lk. 1171).

Kokkulepe ei sõlmitud mitte lepingu vormis, kuna keiser soovis tingimata lepingu salajasust, Carnot ei saanud aga täita seda nõuet, sest et põhiseadus nõudis lepingu ratifitseerimist parlamendis. Töötati välja teatav koostöö kava, mida Aleksander III 5. augustil 1891 a. põhimõtteliselt kinnitas.

Prantsuse valitsus oli eeskätt huvitatud puht sõjalise lepingu sõlmimisest Venega. Sõjalise konventsiooni projekt töötati välja prantsuse kindralstaabi poolt ja toodi Venesse juulis 1892 a. Kindral-

staabi ülemad kirjutasid sellele alla ja keisergi oli põhimõtteliselt nõus, kuid lõplik kinnitamine venis. See toimus viimaks kirjade vahetamisega detsembris 1893 a. Peab veel kord ütleva, et ei olnud sõlmitud liidulepingut (traité d'alliance) rahvusvahelise õiguse mõttes. Kokkulepe formuleeriti kui kahe rahva liitu ja sõprust.

Järgneb Vene eskaadri visiit Touloni, kus toimuvad suured pidustused ja ovatsioonid venelaste auks. Vahetatakse jällegi soojasisulisi telegramme. Inglise valitsus vastab sellega, et saadab ühe eskaadri Itaaliasse oma sõpruse märgiks.

Prantsuse-Vene entente avas uue perioodi Euroopa poliitikas. Prantslased vabanesid isolatsioonitundest ja tundsid end olevat kindlustatud määratu Vene impeeriumi kaitsega. Nad kirjutasid suure hooga alla Vene riigi laenutähtedele, Vene valitsus aga kasutas seda finantsilist abi selleks, et reorganiseerida oma rahandust, relvastuda, ehitada raudteid ja arendada tööstust.

Kolmikliiduga purustatud Euroopa tasakaal pais-

tab olevat taas saavutatud Vene-Prantsuse kokkuleppega. Kuna aga mõlemad grupid deklareerivad oma sihiks olevat rahu, kannavad ju mõlemad defensiivset laadi, siis rahu püsibki sama intaktsena nagu enne. Kuid see uus rahu süsteem, hoides alal antagonismi riikide blokkide vahel, sunnib neid kõiki ülalpidama suuri sõjavägesid kogu aeg valmis sõjategevuseks. See oli nõndanimetatud sõjariistades rahu "la paix armée", "bewaffnete Friede".

Euroopa tasakaalu taassünd.

1. Relvastatud rahu.

Saksa ja Itaalia ühinemisest saadik juba ühe veerand sajandi jooksul ei olnud ühtegi sõda Euroopas, väljaarvatud Balkanil. Paistab, et esimest korda tsiviliseeritud maailm naudib säärast pikka ja stabiilset rahu. Kuid selle näilise rahu katte all hõõgus sõja tuli edasi. Hõõgus rivaliteet Saksa ja Prantsuse vahel Elsass-Lothringi pärast, Vene- ja Austria vahel Balkani küsimuse tõttu. Nendele tulekahju kolletele lisandusid rivaliteedid Aasias ja Aafrikas.

Iga aasta arvati, et sõda puhkeb järgmisel kevadel, ükski rahvas ei usaldanud teist. Uues sõjas mobilisatsioon on niivõrd kiire, pealetungi kasu paistis olevat niivõrd otsustava tähendusega, et selleks, et võita, oli tarvis olla iga silmapilk valmis sõjaks. Sõdurite arv rahuaegses teenistuses kasvas järjest, tuli järjest uuendada vananevat sõja-

varustust, kõik see lasus raske koormana rahva majandusel. Asjata püüdis rahvusvaheline patsifistide liit teha ettepanekuid relvastuse vähendamiseks. Euroopas valitses relvastatud rahu seisukord kõigi tema ebaumugavuste ja määratute sõjakuludega, kuid siiski ilma kindla julgeoleku tundeta.

2. Uus poliitikat juhtiv personaal.

Kroonitud peade ja ministrite personaal oli muutunud kõigis suurriikides XIX sajandi lõpul.

Saksamaal Wilhelm II, kes 1890 a. saatis erru Bismarcki, asendas teda alguses ilma initsiatiivita oma käskude täitjatega. Hiljem ta võttis oma teenistusse ühe Bismarcki õpilase, vürst Bülovi, kes abielus ühe endise itaalia ministri tütreaga, peitis itaaliaaliku viisakuse taha realistliku poliitika bruttaalsuse. Hiljem koostöö keisri ja Bülovi vahel enam ei arenenud, kuna Wilhelmi jaoks oli viimane liig iseseisev. Tuleb äramärgida veel välisameti poliitilise

direktori Holsteini mõju, mille ulatus on tänapäevalgi mitte päris selge.

Venemaal Nikolai II astunud troonile 1894 a. oli võrdlemisi passiivne ja kergelt mõjustatav oma ümbruskonnast. See mõju oli kahesugune: ministrid, peamiselt Witte, püüdsid jätkata sõprust Prantsusmaaga, keda nad vajasid riigi laenude tegemiseks, millede peale rajanesid Witte rahanduslikud reformid. Wilhelm II, kes oli tsaari sugulane, oli päris suur mõju tema peale. Nad saatsid teineteisele konfidentsiaalseid kirju, mis olid allakirjutatud nimedega "Willy" ja "Niki". Kuid Saksa mõju ei saanud enam olla nii tugev, sest et Aleksander III ajal juhtiv Balti parunitest koosnev personaal Venemaal, oli suurel määral asendatud Vene rahvusest isikutega.

Austrias, Franz Joseph, ainuke järelejäänud eelmise generatsiooni monarhidest, vanadusest juba sõna tõsisel mõttes, nõder, lasi kasvada ikka rohkem ja rohkem troonipärija ärhertsog Franz-Ferdinandi mõju. See viimane, auahne ja tasakaalutu, oli katoolikliku partei juht ja liidus kindralstaabi ülema

Conrad von Hoetzendorfiga, sõjaväelise partei juhiga. Nende eesmärgiks oli muuta senise rahuliku ja passiivse Austria välispoliitika aktiivseks ja sõjakaks. Propageerida katolitsismi kreeka-katoliku usuliste keskel ja sooritada sõjakaid operatsioone serblaste vastu Balkanil ning isegi oma ametliku liitlase Itaalia vastu.

Inglismaal vanameelsete partei juht Salisbury, kes 1886 a. saadik pidas järjekindlat "splendid isolation" poliitikat, astus tagasi. Teda asendas unionist Joseph Chamberlain, inglise imperialismi ja germaani rahvuste uniooni taotleja. Kuid tema mõju oli lühike. 1905 a. vanameelsete asemele astusid liberaalid, keda esindas Foreign Office'is Grey. Nende viimaste eesmärgiks oli eeskätt säilitada rahu. Väga suurt mõju välispoliitikale avaldas kuninganna Viktooria surm ja noore Eduard VII troonile astumine. Kuna vana kuningannat ühendasid tihedad perekondlikud sidemed Saksamaaga, siis kaldusid tema sümpaatiad loomulikult sinna poole, seda enam, et Prantsusmaal valitses vihatud vabariiklik kord.

Eduard VII rakendas oma isikliku mõju rahupoliitika teenistusse, mille sihiks oli lõpetada Inglismaa isolatsioon ja lähendada üksteisele riike, kes olid huvitatud Wilhelm II auahne poliitika tõkestamisest. Eduard VII osa kohta annab huvitavaid andmeid André Maurois biograafiline teos "Eduard VII". Saksalased väidavad, et Eduard VII omas isiklikku sümpaatiat Prantsusmaa vastu ja vihkas oma onupoega Wilhelm II-st. Nad nimetavad teda "Regisseur der Einkreisungspolitik," (Wörterbuch lk.341).

Itaalias, kolmikliidule sümpatiseeriv Crispi kaotas oma populaarsuse peale 1896 a. Abessiinia katastroofi ja kuningas Umberto tapeti 1900 a. Vittorio Emanuele III ei võidelnud enam demokraatlike parteidega, järelkult ei vajanud ta enam Kesk-Euroopa monarhiate toetust. Radikaalseid ringkondi Giolitti'ga eesotsas ei huvitanud enam monarhilised-dünastilised kombinatsioonid. Itaalia poliitika nihkus Kesk-Euroopast Vahemere idabasseini ja Aadria mere ida kaldale, kus tema huvid pörkasid kokku Austria omadega. Ilma lepinguid ülesütlemata, Itaalia kaugenes keskriikidest.

Prantsusmaal mõõdukad vabariiklikud ringkonnad asendusid radikaalsematega, kes olid ükskõiksemad välispoliitika vastu. Kuid traditsioonid püsivad, püsib Vene-Prantsuse liidu tähtsusest arusaamine. Üks minister, Delcassé jääb oma kohale seitsmeks aastaks - 1898 - 1905, vaatamata kabinettide muutustele. Asudes juhtima välisministeeriumi Fashoda konfliktide ajal, tegi ta palju tööd ära, et lähendada Prantsusmaale Inglismaad ja Itaaliat. Peale tema langemist Prantsuse välispoliitika muutus vähem kindlaks ja isikupäraseks, püsidis siiski endistes traditsioonides. 1. Uued poliitika tingimused.

Teiseks, ajakirjandus hakkas mängima tugevat rolli. Suhted riikide vahel muutuvad komplitseeritumaks selle läbi, et riigi siseelu nähtused avaldavad üha suurenevat mõju välispoliitikale. Tööstuse ja väliskaubanduse areng sundis otsima turgusid maades, kus tööstus ei olnud arenenud ja lõi tarviduse, eeskätt tihedasti asustatud riikides, kau-

banduslikuks- ja koloniaalekspansiooniks. Valitsused olid sunnitud neile püüetele kaasa aitama, kas sõl- mides kaubanduslikke lepinguid või aidates otseseid kaubanduslikke, laevanduse, raudteede, panganduse j.t. ettevõtteid. Tugevamad hankisid asumaid, pro- tektoraate ja mõjualasid. Wilhelm II oli ses mõttes oma maa tööstus-kaubanduslikkude ringkondade ideede kajastaja. Vana Euroopa tasakaalu poliitika kombi- neerus nüüd uue ekspansiooni poliitikaga. Tekkisid rivaliteetid Aasias Vene ja Inglismaa vahel, Aafri- kas uuem konkurents Inglise, Prantsuse ja Itaalia vahel, ja veel uuem Inglise ja Saksa vahel. Sajandi lõpul hakkas ka tunda andma rahvuslikku tunnet oma- vate rahvuste vastupanu, näiteks Lõuna-Aafrikas ja Jaapanis.

Teiseks, ajakirjandus hakkas mängima tugevat rolli ja sundis valitsusi endaga arvestama. See vari- eerus küll erinevate riikide vahel, näiteks absolu- tistlikul Venemaal oli ta mõju peaaegu null. Seda võimsam oli ta parlamentaarse režiimiga riikides.

Lõpuks sisepoliitiline režiim mõjustas aämpaa-

tiate ja antipaatiate tekkimist. Vaatamata huvide kokkusattumusele, läks tükk aega enne, kui teostus Prantsuse-Vene liit ja see just sisemiste režiimide erinevuste tõttu. Tänapäeval on see läinud veel kaugemale. Me näeme, kuidas formeeruvad teatavad sõna tösisises mõttes ideoloogilised blokid riikide vahel.

4. Wilhelm II hegemoonia püüded.

Kolmikliit ja Prantsuse-Vene liit mõlemad deklareerisid, nende eesmärk olevat rahu alahoidmine; selle tõttu paistis olevat võimalik lähendada neid teineteisele teotsemiseks väljaspool Euroopat. Wilhelm II püüdiski ühendada kaks liitlaste gruppi oma juhtimise all ühiseks aktsiooniks Aasias. Saksa, Vene ja Prantsuse astusid koos vahele, et sundida võitjat Jaapani annulleerima lepingut, mida ta oli peale sundinud võidetud Hiinale (1895 a.). Järgneb prantsuse- ja vene sõjalaevade saatmine Kieli kanali avamispidustustele. Kuid Saksamaal kasvab agitatsioon

ekspansiooni ja võimupoliitika kasuks Euroopas ja väljaspool, juhitud sarnaste liitude ja loosungite poolt nagu "Alldeutscher Verband," "Mittel Europa", "Drang nach Osten". See annab Wilhelm II-le teemasid tema ilutsevate kõnede jaoks. Saksa rahvusel on mulje, et tal on kitsas Euroopas.

Samal ajal valmib konflikt Inglismaa ja Prantsusmaa vahel Sudaani pärast. Järgneb Fashoda intsident, mis oleks peaaegu viinud sõjani. Seda Aafrika rivaliteeti püüab ära kasutada Wilhelm, et läheneda Prantsusmaale. Konflikt Inglise Rhodesia Ko ja buuride vabariigi Transvaali vahel andis talle selleks võimaluse. Ta demonstreeris oma vaenlikkust inglise imperialismi vastu, saates tervitustelegrammi Transvaali president Kruegerile. 1896a., ja pani ette prantsuse saadikule/sõlmida entente Inglismaa lakkamatu söögiisu piiramiseks (Seignobos lk. 1182). Kuid ta tahtis võtta lepingusse sisse punkti, kus Saksamaa ja Prantsusmaa garanteerivad vastastikku piire, millega Prantsusmaa ei saanud olla nõus Elsas-Lothringeni pärast.

Venemaa, kelle huvid pöördusid sel ajal Kaug-

Itta, paistis sel ajal olevat vähem huvitatud olukorrast Balkanil. Kreeka-Türgi sõja ajal sõlmis ta Austriaga lepingu rahu ja status quo säilitamiseks (1897 a.). Makedoonias ta rahuldus reformide nõudmisega sultanilt, ilma nõudmata garantiisid ja kontrolli õigust.

Peale Crispi langust Itaalia vahekord Keskriikidega lõdvenes tunduvalt. Peaminister de Rudini deklareeris, et tal olevat kõige sõbralikumad tunded Vene ja Prantsusmaa vastu ja tõlgendas kolmikliidu sisu kui peamiselt rahu alahoidvat faktorit, mis lubas liidu liikmeile arendada sõbralikke suhteid ka teiste riikidega (1896, Seignobos, lk.1182). Troonipärija abiellus Montenegro vürsti tütreaga ja Itaalia sõlmis kokkuleppe Prantsusmaaga Tuneesia üle. Nõnda algas nn. *compénétration des alliances*.

Austria ja Vene pidasid endid esimeses järjekorras huvitatud riikideks Balkanil ka püüdsid jagada kaheks mõju piirkonnaks. Siiski paistis Austria mõju kasvavat. Serbia dünastiad, nii Karageorgevitch, kui ka Obrenovitch olid Austria mõju all. Ferdinand von

Koburgi Bulgaaria troonile astumisega muutus side Viini ja Sofia hoovkondade vahel palju intiimsemaks kui tsaari hoovkonnaga. Rumeenias kuningas Karol, kes oli Hohenzollern, sõlmis liidulepingu kahe saksa impeeriumiga.

Nikolai II ei huvitunud enam Lähis-Idast ja suunas oma poliitika Kaug-Itta. Okupeeritakse Lõuna-Mandžuuria, asutatakse jäävaba Port-Arthuri sadam (1897).

Vene-Prantsuse entente jätkub, jätkuvad selle pidulikud demonstratsioonid: tsaari ja tsarina visiit Prantsusmaale 1896 a. ja Prantsuse Vabariigi presidendi vastuviit Venemaale 1897 a. Samal ajal areneb "Willy ja Niki" sõprus, Nikolai tuleb esimele külla Breslausse 1896 ja saksa keiserlik perekond sõidab 1897 a. Peterburi.

5. Esimene Haagi konverents (1899).

Nikolai II, kelle Aasia poliitika viis Vene riigi rahalistesse raskustesse, püüdis vähendada

oma sõjakulusid. Selleks oli aga vaja, et teised riigid samuti vähendaksid oma relvastust. Ta kutsus kokku konverentsi, mis pidi kaaluma võimalusi piirata relvastust. See konverents leidis aset 8. maist kuni 29. juulini 1899 a. Haagis. Osa võtsid 28 riigi esindajad.

See oli esimest korda, kui üks rahvusvaheline riikide esindajatekogu tuli kokku, et arutada üldpõhimõttelisi probleeme ja kuna selle kokkutuleku eesmärk paistis olevat võidelda sõja vastu, siis oli ta tervitatud avalaiku arvamise poolt ja nimetatud Rahukonverentsiks.

Nikolai II pani ette leppida kokku 5 aasta jooksul mitte suurendada rahuaegseid sõjajõudusid, kuid Saksa ja Inglismaa keeldusid seda tegemast. Konverents loobus katsest vähendada relvastust ja piirdus sellega, et deklareeris säärase relvastusest tagasihoidmise soovitavaks.

Selleks, et rahuldada pettunud avalikku arvamust, konverents arutas võimalusi, kuidas võiks vähendada sõja lahtipuhkemise šansse, ja pani ette valitustele kolm deklaratsiooni, mis keelasid mõningaid

rahvusvahelise moraali vastaseid sõjatoiminguid, mürgiste gaaside ja lõhkevate püssikuulide tarvitamist ning pommide pildumise õhulaevadelt. Ta redigeeris kolm konventsiooni. Üks kodifitseeris maasõja reegleid, nii et sõda oleks inimlikum rahulike elanike suhtes. Teine laiendas meresõja peale Genfi 1864 a. konventsiooninormid, mis puudutasid hospitalite kaitset. Kolmas lõi rahvusvahelise vahekohtu protseduuri. Vaatamata Haagi konverentsi nurjumisele, see oli siiski suur edusamm rahvusvaheliste suhete arengus. See oli esimene katse luua tänapäeva rahvasteliitu, nagu seda nimetas üks prantsuse delegaat Léon Bourgeois (Seignobos, lk.1185).

6. Inglismaa kõhklemised.

Wilhelm II mõjustatud von Tirpitz'est, ikka rohkem ja rohkem kaldus aktiivse merepoliitika poole. 1898 a. pidas ta Stettinis kõne, kus ütles järgmisi sõnu: "Meie tulevik on vee peal" (Seignobos, lk.1185).

Sellel Saksamaal hakkas konkureerima merel Inglismaaga.

Briti valitsus mõjustatud imperialistlikust liikumisest, mis oli esindatud valitsuses asumaade ministri Chamberlaini poolt, algas 1899 a. sõja Lõuna-Aafrikas. Euroopa avalik arvamine kaldus buuride poole, kes näisid briti auahnuse ja võimupoliitika ohvritena. Valitsused ei julgenud otseselt välja astuda Inglismaa vastu ja nende tegevus piirdus kokkuleppega Venemaa, Saksa ja Prantsusmaa vahel intervenueerimiseks Inglise valitsuse juures.

See kriis näitas Inglismaa isolatsiooni. Wilhelm kasutas seda kohe ära, et püüda läheneda Inglismaale; ta lasi oma kindralstaabil valmistada ette sõjaplaani buuride vastu ja esitas selle inglastele. Saksa ohvitseridel keelati astuda teenistusse buuride juurde.

Idee saksa ja anglosakside sugulusest oli moes. Wilhelm tuli Inglismaale ja kohtus Chamberlainiga. Selle kohtamise kestel ta kõneles viimasele liidukavast. Chamberlain oma kõnes Leicesteris 1899 a. pani ette luua uus kolmikliit germaani rahvaste, Inglise, Ameerika Ühendriikide ja Saksamaa vahel, luua

suur ühe rassi impeerium (Seignobos, lk.1185).
Kuid saksa avalik arvamus, ikka veel üles-
kõetud sümpaatiast buuride vastu, jäi vaenlikuks
nendele kavadele. Saksaga liidu pooldajad Inglismaal
kaotasid kannatuse. Chamberlain ütles lõpuks saksa
saatkonna sekretärile, et Inglismaa "splendid iso-
lation" aeg on möödas, ta eelistaks liitu Saksamaaga,
kuid kui see on võimatu, siis lepiks ta kokku Prantsuse
ja Venemaaga (jaanuar 1901, Seignobos, lk.1186).
Algasid läbirääkimised, kuid Wilhelm kahtlustas ing-
lasi kavatsuses teda tülli ajada Venemaaga ja parun
Holstein, saksa välispoliitika tume jõud, tahtis, et
Inglismaa annaks lubaduse aidata Saksamaad juhul,
kui viimane peaks olema sunnitud aitama oma liitlasi
(Seignobos, lk.1186). Läbirääkimised nurjusid ja jaa-
nuaris 1902. Inglismaa sõlmis liidulepingu Jaapaniga.
7. Entente Prantsuse- ja Inglismaa vahel.
Kuninganna Viktooria surm jaanuaris 1901 a.
Salisbury errumine, imperialistliku laine allaminek

seoses Transvaali sõja raskustega ja finantsiliste skandaalidega, oli vähendanud takistused Inglismaa ja Prantsusmaa lähenemiseks. Läbirääkimiste nurjumine Saksamaaga viis lõpule inglise poliitika ümberorienteerumise. Nagu sakslased õieti mainivad (Wörterbuch, lk.341), operatsioon oli juhitud Eduard VII poolt, kes omas isklikku sümpaatiat Prantsusmaa vastu. Juba 1901 a. alguses oli tal salajane jutuajamine prantsuse saadikuga, siis hiljem tegi ta viisiidi Prantsuse Vabariigi presidendile ja võeti vastu Pariisis rahva poolt suure vaimustusega (mai 1901).

Entente'i loomine muutus veel kergemaks Prantsusmaa ja Itaalia lähenemise tõttu. Sellele läheneamisele valmistas pinda ette 1898 a. kaubanduslik konventsioon, mis tegi lõpu tariifide sõjale. Varsti pärast Vittorio Emmanuele troonile astumist sõlmiti salajane kokkulepe, mis garanteerisid Itaaliale tegevuse vabaduse Tripolitanias (detsember 1900). See leping muutus avalikuks mõlemal maal välisministrite deklaratsioonide läbi parlamendis. Siis enne kolmikliidu lepingu uuendamist 1902 aastal, Itaalia välis-

minister tegi teatavaks Prantsuse Valitsusele, et see leping ei sisalda ühtki agressiivset laadi kohustust Prantsusmaa vastu. Nõnga jõudis lõpule, nn. compenetration des alliances'i protseduur (Seignobos, lk.1187).

Kokkulepe Prantsusmaa ja Inglismaa vahel sõlmiti mitte liidulepingu vaid konventsiooni näol (18. aprill 1904), millele lisandusid deklaratsioonid, mis korraldasid kõik vaidluse alused küsimused kahe riigi vahel terves maailmas. Peamised küsimused puudutasid Marokkot ja Egiptust. Inglismaa loobus splendid isolation'ist, et tagasi tulla vana tasakaalu poliitika juurde. Bismarcki suurepärasest ehitisest, mis kindlustas Saksamaa üleolekut Euroopas, olid langenud kolm sammast: Prantsusmaa isolatsioon, Inglismaa isolatsioon, antagonism Prantsusmaa ja Itaalia vahel, ainukesena jäi püsima liit Saksamaa ja Austria vahel. Tasakaal Euroopas oli taas saavutatud, kuigi sakslased väidavad, et Bismarcki süsteemi kokkuvarisemisega just vastupidi kadus see (Wörterbuch, lk.346).

8. Saksamaa ja Venemaa ebaõnnestumised.

Sel ajal kui valmis entente Inglismaa ja Prantsusmaa vahel, tabas Wilhelmi "Weltpolitik'i" rida ebaõnnestumisi, mis ärritasid vihale Saksamaa avaliku arvamuse. Kaug-Idas Euroopa riikide katse jagada Hiinat mõju piirkondadesse kutsus välja nn. Boxerite mässu. Moodustati rahvusvaheline karistusekspeditsioon ühe saksa kindrali juhtimisel, kes surus maha mässu ja andis rahulduse saksa enesetundele (1900). Kuid mäss näitas hädaohtu, mis võib tulla, kui ärritada hiinlaste rahvuslikku tunnet ja mõjustas Euroopa riike loobuma Hiina jagamise kavadest. Inglaste võit buuride üle, mille läbi kogu Lõuna-Aafrika langes nende kätte, oli kaotus Saksamaale, kes oli lootnud luua liitu buuri vabariikidega. Venezuelas, kuhu Wilhelm saatis sõjalaevu, et sundida viimast maksma oma võlgu, operatsioon peatati Ameerika Ühendriikide poolt; see oli jällegi Saksamaa ladina Ameerikasse sissetungimuse poliitika lüüasaamine. Türgis oli Wilhelm saanud sultanilt raudtee ehitamiseks kontsessioonid Bagdadini (1902), kuna selle liini ehitamine oli kallid, siis püüdis Wilhelm hankida

selleks kapitale väljaspool Saksamaad. Kuid inglased keeldusid täiesti ja prantslased nõudsid võrdset aktsiate arvu sakslastega. Ehitamine jäi katki. Selle-juures oli jällegi kaotus Saksamaale majandusliku pene- tratsioonipoliitika alal.

Samal ajal Serbias Austria sõbraliku Obrenovitchide dünastiast kuninga asendas Peeter Karageorgievitch. See viimane kutsus valitsusse radi- kaalsed rahvuslikud elemendid, kes olid vaenlikud Austriale.

Venemaa vallutamise poliitika Kaug-Idas kisub teda sõtta Jaapaniga, mis lõpeb venelastele katastroofiliselt. See sõda pani Vene-Prantsuse entente tõsisele proovile. Wilhelmi mõju Nikolai juures kasvas ja ta kasutas seda selleks, et veenda viimast prantslaste ebalojaalsuses. "On selge," kirjutas ta Nikolaile, "et Prantsusmaa tahab jääda neutraalseks, ja isegi anda diplomaatilist abi Inglismaale" (Seignobos, lk. 1189).

Tõsi, Prantsusmaa ei tahtnud jääda neutraalseks, vaid soovis ühineda Inglismaa ja Saksamaa võitluseks. Kuid Inglismaa ei tahtnud ühineda Prantsusmaaga, vaid soovis jääda neutraalseks. See oli põhjus, miks Prantsusmaa ei tahtnud ühineda Inglismaa ja Saksamaa võitluseks. (Seignobos, lk. 1189). Kantsler deklareeris, et kokku-

9. Marokko kriis.

1904 a. konventsioon Inglise ja Prantsusmaa vahel, andis Prantsusmaale tegevusvabaduse Marokkos. See konventsioon täiendati veel kokkuleppega Hispaaniaaga. Prantsuse valitsus andis juba 1904 a. teada saksa valitsusele nende kokkulepete sisu ja alguses sakslased ei protesteerinud. Kui Venemaa nõrkus 1905 a. sündumuste tagajärjel muutus otse silmapaistvaks, kantsler deklareeris Reichstag'is, et tema kohus on takistada igasugust saksa majanduslike huvide riivamist Marokkos (Seignobos, lk.1189), ja saksa ajalehed protesteerisid prantslaste katsete vastu korrata Marokkos Tuneesia lugu. Nagu näha saksa valitsus kasutas ära Prantsusmaa liitlase Venemaa nõrkust, et hirmutada Prantsusmaad.

Wilhelm astub maale Tangeris ja seletab, et tema teeb visiiti Marokko sultanile, kui iseseisva riigi suveräänile. Tema lootvat "vaba Marokko jäävat avatuks kõigi riikide kaubanduslikule konkurentstile täieliku üheõigusluse alusel" (31. märts 1905 a. Seignobos, lk. 1189). Kantsler deklareeris, et kokku-

lepe Prantsusmaa ja Inglismaa vahel Saksamaad ei seo, kuna ta sõlmiti ilma viimase osavõtuta ja nõudis rahvusvahelist konverentsi Marokko küsimuse reguleerimiseks. Prantsuse kabineti ministrite arvamused läksid lahku. Delcassé pani ette keelduda konverentsist ja võtta vastu inglise valitsuse ettepanek, sõlmida kokkulepe kahe riigi sõjaväelise koostöö korraldamiseks.

Kuid peaminister koos teistega ja kokkuleppel suure enamusega parlamendist ei tahtnud riskeerida sõjaga ning otsustas võtta vastu Saksamaa ettepanek. Delcassé errumine 12. juunil tervitati Saksamaal kui oma võitu.

Konverentsi programm fikseeriti vastavalt saksa kavale. Arutlusele tuli: sultani suveräniteet põhimõtteliselt, tema riigi territooriumi jagamatus, majanduslik vabadus, ilma ühegi riigi eesõigusega; järgmiseks pidi konverents korraldama sadama politsei korralduse, finantsilisi reforme, relvadega salakaubanduse mahasurumise ja Marokko riigipanga loomise küsimused (19. september 1905).

Wilhelm reisisid juulikuus piki Soome rannikut, võttis vastu Nikolai II oma jahtlaeva pardal ja kasutas ära viimase tähtsamate ministrite äraolekut ja tema järelandlikku iseloomu, viis läbi salajase kaitse liidu lepingu Saksamaa ja Venemaa vahel. Vene ministrid said sellest Björkö lepingust alles siis teada, kui Saksamaa pani ette Prantsusmaa liitumist selle lepinguga. Nad kasutasid ära seda asjaolu, et leping ei olnud kontrassigneeritud välisministri poolt, selleks et tunnistada lepingut tühiseks (Seignobos, lk. 1190). Sakslaste katse parandada viga, mis oli tehtud "Rückversicherungsvertragi" mitte uuendamise, nurjus (Wörterbuch, lk. 349).

Samal ajal kui Prantsuse-Vene liit oli nõrgestatud Venemaa kaotustega, kolmikliit kõigutati tüliga Austria ja Itaalia vahel. Conrad von Hoetzendorf valmistas ette sõda Itaaliaga. Ta nõudis ja sai erakorralisi krediidite ehitamiseks Trentinis (1904), ta asutas Alpi kütide väeosad (1906). Itaallased vastasid sellega, et hakkasid elustama "irridenta". Rahuarmastajad ministrid Visconti Venosta ühelt poolt ja Goluchovsky

teiselt poolt, korraldasid nõupidamisi, et vältida kokkupõrget. Nad kohtusid 1905 a. Abbazias, 1906 a. Veneetsias, kus sõlmisid lepingu Albaania kohta.

Algdesiras'i konverents, millest võtsid osa 13 Marokkost huvitatud riiki (jaanuar kuni aprill 1906) ei täitnud neid lootusi, mida pani tema peale Saksamaa. Viimane püüdis viia läbi otsuse, mis keelaks Prantsusmaal olla privilegeritud olukorras Marokkos, kuid hääletamisel saavutas vaid 3 häält 10 vastu. Sellega Saksa pidi leppima ja alla kirjutama lepingule, mis andis Prantsusmaale tähtsaima osa sadamate politsei alal ja Marokko panga juhtimisel. See oli suur edu Prantsusmaale, kelle poolt hääletas isegi Itaalia, selleks kaasa kistud Inglismaa poolt (Seignobos, lk.1191). Sakslased väidavad, et käesoleval juhul prantslased ja inglased olid valmis sõjaks, ja ainult Saksamaa rahupoliitika olevat sõda takistanud (Wörterbuch, lk.350). Paistab siiski, et asi ei olnud nii tõsine, kuna sakslastel oli Marokko ainult prestiiži küsimus, olid ju ^{seal} Saksamaa kaubanduslikud huvid õige väikesed. Palja prestiiži pärast

sõda ei alata. Saksamaa ebaõnnestumine tõi aga kaasa Goluchovsky errumineku, kuna Wilhelmi pahameel suundus Austria pihta. Gruppierung kolmiklind vastas, mis algas Prantsuse-Vene entente'iga, jätkus Prantsuse-Inglise kokkuleppega ja viidi lõpale entente'iga Vene-Ingl 10. Teine Haagi konverents (1907). Ententsiooni vormis, mis reguleerisid kõik seni lahendamata küsimused. Tarvidus rahustada avalikku arvamust tõukas valitsusi tegeme rahu demonstratsioone. See rahu soov inspireeriski uue rahukonverentsi kokku kutsumise. Initsiatiiv tuli seekord Ameerika Ühendriikide presidendilt. Selle konverentsi peamine töö seisis esimese Haagi kokkulepetega püstitatud sõjapidamise reeglite täiendamises ja rahvusvahelise jurisdiktsiooni organiseerimises. Alalise vahekohtu küsimus teigi sünnitas kõigerohkem vaidlusi. Lõpuks jõuti kompromiss-lahendusele, mis on üldiselt teada. Kuid ühtki kindlalt kohustavat lepingut ei sõlmitud. "Einkreisung" poliitikat ning sakslased vaidlevad, et just Triple Entente'i loomisega olevatki varisenud kokku Euroopa tasakaal (Wörterbuch, lk.350).

11. Kokkulepe Vene- ja Inglismaa vahel.

Suurriikide gruppeerung kolmikliidu vastas, mis algas Prantsuse-Vene entente'iga, jätkus Prantsuse-Inglise kokkuleppega ja viidi lõpule entente'iga Vene-Inglismaa vahel. See sõlmiti kolme konventsiooni vormis, mis reguleerisid kõik seni lahendamata küsimused kahe riigi vahel, s.o. Persias, Afganistanis ja Tiibetis (august 1907). Nõnda teostus ühendus Inglise-Prantsuse- ja Venemaa vahel, mida tuntakse ajaloos Triple Entente'i nime all. Entente sellepärast, et ta ei ole kunagi olnud sõlmitud liidulepingu vormis. Ühendades kolm riiki, mida Bismarcki poliitika oli hoidnud üksteisest lahust, rekonstrueeris ta jõudude tasakaalu Euroopas ja tegi lõpu 1870 aastast püsinud Saksamaa dominatsioonile. Saksa avalik arvamus süüdistas Eduard VII püüetes koos Prantsusmaaga viia läbi Saksamaa sissepiiramise "Einkreisung" poliitikat ning sakslased väidavad, et just Triple Entente'i loomisega olevatki varisenud kokku Euroopa tasakaal (Wörterbuch, lk.350).

Siiski võib väga kahelda selles väites. Kahtlemata entente'i jõud oli tugevam kui Keskriikide oma, kuid mitte nii otsustava ülekaalukusega. Näitas ju Maaailmasõda kõige paremini jõudude tegelikku vahekorda. Neli aastat läks aega, enne kui suudeti sõjale teha võidukas lõpp, kusjuures liitlaste ring järjest laienes. Kui vähekesegi võib seda väidet kohaseks lugeda Bismarcki aegse "täissöönud", nagu ta ise ütles, loorberitel puhkava Saksamaaga, kelle esimeseks mureks oli vaid säilitada võidetud positsioone, siis ei või seda kuidagi lugeda enam õigeks Wilhelm II aegse, kohutava tempoga areneva tööstuse ning kauba- ja sõjalaevastikuga Saksamaad. See Saksamaa oli tõsiselt liiga tugev maailma jaoks, ja mis kõige halvem, tema tugevus ajas tal pea segi. Selle demonstratsioonid olid niivõrd drastiliselt brutaalsed, et tekitasid teistes riikides loomuliku tarviduse kaitsta end selle tugevuse võimalikkude avalduste eest. Sellest siis koalitsioon, mis kandis siiski pigemini defensiivset iseloomu, olid ju kahest riikide blokist Keskriigid rohkem dünaamilised kui entente riigid.

Ex lib. univ. Tart.

Viimased säilitasid vaid oma vanu juba kättevõidetud positsioone. See uute positsioonide juurdevõitmise tendents annab paratamatult Keskriikide poliitikale agressiivse iseloomu.

Entente Vene- ja Inglismaa vahel leidis oma väljenduse Eduard VII visiidis tsaarile. Sellel kohtamisel Tallinnas 1908 a. Nikolai pidas ühe lauakõne, milles ütles olevat rõõmsa konstateerida neid "vastastikuse usalduse ja häatahtlikkuse tundeid, mis valitsevad mõlema riigi vahel." Eduard vastas, et see olukord aitab paremini kaitsta rahu terves maailmas (Seignobos, lk. 1193).

12. Balkani kriis (1908).

Sel ajal valmis Balkanil kriis, mis varsti viis maailma katastroofini. Sõjaline revolutsioon Türgis andis põhjust uuteks rahutusteks Balkanil. Noortürklased kuulutasid oma kavatsuse lasta valida uude türki parlamenti saadikuid ka autonoomsetest

provintsidest, mis nominaalselt kuulusid Türgi impeeriumi hulka: Bulgaariast ja Bosniast. Nende maade tegelikud valdajad kasutasid seda juhust, selleks, et kuulutada neid iseseisvateks. Bulgaaria vürst Ferdinand leppis salaja kokku Austria valitsusega, et teha üheaegselt iseseisvuse deklaratsioonid. Aerenthal, oma puhkusel kohtus Määrimaal Isvolski'ga ja teatas talle oma projektist annekteerida Bosnia, kuid lisas juurde, et ta teeb seda vaid soodsal hetkel. Isvolski nõustus, kuna talle jäi mulje, et Austria vastutasuks aitab Venemaal merekitsuste küsimuses (Seignobos, lk. 1194).

Kui Eduard VII sellest kavast teada sai, püüdis ta asjata seda takistada. Ei Saksa ega Austria keisrid ei võtnud tema soove kuulda. Bulgaaria iseseisvuse kuulutamine ja Bosnia-Herzegovina anneksioon tehti teatavaks Euroopa suurvõimudele täiesti ootamatult 5. ja 6. oktoobril 1908. Need mõlemad faktid olid vastuolus 1878 a. Berliini lepinguga. Vene valitsus nõudis selle lepingu allakirjutajate riikide konverentsi kokkukutsumist. Serbia nõudis

Bosnia autonoomiat ja saatis ühe missiooni Berliini. Kuid Austria keeldus konverentsist ja nõustus arutada küsimust ainult otseselt sultaniga, Bosnia ametliku suverääniga. Serbia rahulolematuse vaigistamiseks Austria ähvradas teda sõjaga ja mobiliseerus.

Suurriigid ei soovinud riskeerida sõjaga, selleks et sundida respekteerima lepingut, mis nii-kui-nii oli vananenud ja huvitas neid vähe. Saksamaa võttis endale initsiatiivi korraldada see küsimus ilma konverentsita. Venemaa ja Serbia pidid sellega nõustuma. Jäi mulje, et Saksamaa sundis Venemaad taanduma ja tunnistama Austria eesõigusi Balkanil ja Aadrial, milline asjaolu kutsus esile Itaalia rahulolematuse. See väljendus meelevaldustes Austria saadiku vastu ja arupärimistes parlamendis. Aerenthal tajus asja tõsidust ja saavutas keisrilt Itaalia avaliku vaenlase kindralstaabi-ülema Hoetendorfi tagandamist (Seignobos, lk.1195).

lepingut. 13. Uus Marokko konflikt. Lõuna-Marokkosse Agadleri ette suurtükivägi "Panther'i". See nn.

Uus kriis avanes Prantsusmaa ja Saksamaa vahel Marokko pärast. Et vältida eurooplaste tapmisi Casablancas, saatsid prantslased sinna vägesid. Järgneb seeria konflikte. Esimesed kokkupõrked põhjustasid saksa rahvusest väejooksikud võõrleegionist, kes olid arreteeritud prantsuse võimude poolt, vaatamata saksa konsulaaragendi vaheleostumisele. See lahendati arbitraaži teel. Järgmiseks Saksa valitsus püüdis saavutada kokkulepet Prantsusmaaga majandusliku koostöö üle Marokkos, jagades ettevõtte alasid ja kaevanduste kontsessioone kahe maa ettevõtjate vahel (1909). See katse ebaõnnestus ja saksa avaliku arvamuse meelepaha suurenes. Heideti isegi ette oma valitsusele tema oletatavat oskamatus, kasutada ära saksa kasvavad jõudu enese maksma panekuks terves maailmas (Seignobos, lk. 1196).

Kui üks prantsuse ekspeditsioon saadetud selleks, et aidata sultanit oma mässavate sõdurite vastu, okupeeris Fezi, puhkes Saksamaal pahameele torm. Saksa valitsus protesteeris ja seletas, et Algesiras'i

lepingut on rikutud. Wilhelm saatis Lõuna-Marokkosse Agadieri ette suurtükipaat "Panther'i". See nn. "pantri hüpe" oli vaid demonstratsioon, mis pidi sundima prantslasi alustama läbirääkimisi (1911). Algasid pikad ja keerulised vaidlused. Tänu inglaste kindlale toetusele, need läbirääkimised lõppesid prantslastele kasuliku kompromissiga. Saksamaa loobus igasugusest Marokko jagamisest ja lasi Prantsusmaal võtta viimast oma protektoraadi alla. Kompensatsioonina sai ta endale osa Kongot.

Eduard VII surm tundus nagu vähendavat pinget Saksa- ja Inglismaa vahel. Vabameelsete kabinet, kes kaldus rahu ja erapooletuse poliitika poole, tegi katse lähenemiseks. Sõjaminister lord Haldane saadeti Saksamaale, et sondeerida seal pinda (veebruar 1912). Püüti tõsiselt kokku leppida, kuid see ei õnnestunud. Inglismaa ei tahtnud siduda ennast absoluutse neutraalsuse lubadusega sõja korral ja Tirpitz ei tahtnud katkestada oma mereprogrammi (Seignobos, lk.1197).

pluss veel väikesed muudatused, lõpuks turgi sõja-
väge ja okupeeritud Alžeeria ning Saksa

14. Balkani sõja kriis.

Otsustav kriis, kust pidi väljuma lõplik katastroof, teostus vanas segaduste tsentrumis Balkanil. Ta algas õieti Itaalia-Türgi sõjaga Tripoli-taania pärast 1911 a. Itaalia valitsus oli endale reserveerinud õiguse vallutada selle Türgi vasallprovintsi, sõlmides vastavaid kokkuleppeid Inglise- ja Prantsusmaaga. Sõda lõppes kiirelt, ilma otsustavate löökideta mõlemilt poolt. Itaalia sai kätte, mida tahtis. Kuid türklased olid sunnitud Dardanelide kaitseks transporditeerima sinna suure osa Balkanil asuvate väeosade suurtükiväest.

Sel ajal kolm Balkani riiki, Serbia, Bulgaaria ja Kreeka, sõlmisid omavahel sõjalise kokkuleppe kaitselepingu vormis (märts - mai 1912), kuid salajaste klauslitega, mis puudutasid Türgi territooriumide jagamist. Järgneb esimene Balkani sõda, kus üle ootuste kolm eelpoolnimetatud väikest riiki pluss veel väiksem Montenegro, löövad türki sõjaväge ja okupeerivad Albaania ning Makedoonia. Üks

Bulgaari armee marssis juba Konstantinopoli peale ja Türgi oli sunnitud paluma rahu.

Türgi kaotus oli samuti Keskriikide kaotus.

Oli ju türgi sõjaväe väljaõpe ja varustus pärit

Saksamaalt, kuna serbia sõjaväes olid tarvitusel prant-

suse Schneideri 75 mm suurtükid. Teiseks vähenes selle

läbi Austria mõju Balkanil, kuna Vene oma kasvas.

Serbia, keda austerlased hakkasid juba lugema nagu

vasallriigiks, tugevnes ja kadus täiesti Austria

mõju alt. Viimane mobiliseeris vägesid ja jällegi,

nagu 1908. ähvardas sõjaga. Serblased olid sunnitud

loobuma väljapääsust Aadria mere äärde. Loodi Albaania

riik saksa prints Wiedi krooni all, see kõik Austria

nõudel, kes oli vabanenud Suur-Serbia hirmust (H. Haus-

ser II, lk. 263).

Londoni kogunud Suurriikide konverents nõudis

kreeka vägede äraviimist Põhja-Epiroosist. See sündis

Itaalia nõudel, kes tahtis hoida kreeklasti kaugel

Korfu kanalist. Rahukonverents ei kõrraldanud ära

Makedoonia jagamist võitjate vahel. See viimane as-

jaolu oli põhjuseks uueks sõjaks, nüüd juba võitjate eneste vahel. Bulgaaria kuningas Ferdinand, lootes oma vägede tublidusele ja paremusele, mida annab ootamatu rünnak, andis käsu oma sõjavägedele atakeerida Serbiat ja Kreekat. Kuid löök läks luhta. Bulgaaria armee, kurnatud eelmisest sõjast, ei suutnud vastu panna kahele liitlasele, kellele lisandus veel Rumeenia. Varsti Bulgaaria palus rahu. Bukaresti rahuleping jättis talle kõigist tema vallutustest vaid osakese Traakiast, kusjuures Dobrudža läks Rumeeniale. Makedoonia jaotati Serbia ja Kreeka vahel. Türgi, kasutades silmapilku, võttis tagasi Adrianopoli. See viimane sõda hävitas koostöö Balkani ristiusuliste rahvast vahel, vähendas türklaste kaotust, tõstis Austria prestiiži ja tegi tugevamaks viimase liitu Bulgaariaga (Seignobos, lk.1199).

Lõppsõna.

Kuid pinge suurriikide vahel oli kasvanud. Avalik arvamus Saksamaal ärritus ja muutus rahutuks. Valitsusel tekkis nagu tarvidus tõendada Saksamaa sõjaväelist üleolekut ja ta nõudis määratud krediite, et suurendada sõjaväelist kontingenti ja varustust. Ametlikuks motiiviks oli jõudude vahekorra muutus Balkanil ja tarvidus toetada Austriat; kuid rahva viha pöördus peamiselt Prantsusmaa vastu. Viimane vastas ajakirjanduse kampaaniaga ja sõjaväeteenistuse pikendamisega kolme aasta peale. Vene-Prantsuse liit süveneb ja kindralstaabid mõlemal pool peavad nõu sõjaplaanide üle. Näiteks nõupidamine Žilinski ja Geoffre vahel augustis 1913. (H. Hauser, II, lk. 338).

Keskriikide poolel nõupidamisel Karlsbadis mais 1914 ütleb von Hoetzendorf Saksa kindralstaabiülema le von Moltkele: "Viivitamine vähendab meie võidu šansse." (H. Hauser II, lk. 336).

Asjata püüavad pahempoolsed parteid vältida sõda, asjata korraldab II Internatsionaal Baaselis

saksa ja prantsuse tööliskondade esindajate kongressi, katastroof on vältimatu, kõik eeldused sõjaks on olemas, Euroopa on teinud oma ringi 1871 aastast (Seignobos, lk.1200).

Saksa Kriis, mis sai alguse Balkani poolsaarel, viis üldise sõjani Euroopas. Austria valitsus võttis enda peale initsiatiivi. Viimase ringkondades levis arusaamine, et Austria-Ungari monarhia olemasolu on võimatu ühel ajal tugeva ja iseseisva Serbiaga, kuna selle viimase olemasolu viib paratamatult Austria slaavi rahvusest alamaid ühinemispüüetele Serbiaga. Oli tingimata tarvilik, kas või jõuga, viia Serbia samasse olukorda, kui ta oli 19. sajandi lõpul, nimelt teha väikseks, nõrgaks riigiks, mis oleks täiesti ärarippuv Austriast. Serbia vallutamise kava esitati alates 1913 a. Itaalia valitsusele, kes aga keeldus liitumast selle operatsiooniga, kuna tema huvides ei olnud lubada Austrias vallutada positsioone juurde Aadria mere ääres (Seignobos, lk.1200).

Austria loomulikult ei tohtinud ega võinud riskeerida sõjaga ilma Saksamaa abita. Viimases osa

avalikust arvamusest ja poliitikategelasist paistis olevat veendunud sõja tarviduses Prantsusmaa vastu, et purustada tema "Weltpolitik'i" takistavat liitriikide raudset rõngast, mis tõmbus järjest koomale Saksamaa ümber.

Moment oli soodus, vastased olid ajutiselt nõrgestatud. Prantsusmaal poliitiliste parteide võitluste läbi, Inglismaal raskustega Iirimaa, Venemaa relvastuse ja sõjaväe ümberkorralduse kava pidi jõudma lõpule alles 1917 a. (H. Hauser II, lk. 334).

Oli vaja vaid leida põhjus sõja algatamiseks ja sarnastel juhtudel põhjused tekivad nagu tellimise peale. Selleks oli nüüd Sarajevo atentaat.

Kasustatud kirjandus.

- H a u s e r, H. - Histoire Diplomatique De L'Europe
(1871-1914), I, II, Paris - 1929.
- S e i g n o b o s, Ch. - Histoire Politique De L'Europe
Contemporaine, II, Paris - 1931.
- P o i n c a r é, R. - Au Service De La France, Paris-
1926.
- A n c e l, J. - Manuel Historique De La Question
D'Orient, Paris - 1915.
- S t r u p p, K.- Wörterbuch des Völkerrechts, III,
Diplomatische Vorgeschichte des
Weltkrieges, Berlin und Leipzig -
1929.
- W e l l s, H. - Suur Maailmasõda, Tartu - 1932.